
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Κωνσταντίνου Πούλιου, *Πλατωνισμός και φιλοσοφική ανθρωπολογία*, 'Αθήνα 1991, σ. 303.

Ο παρών όγκώδης τόμος συνιστά μία παιδαγωγική μελέτη πάνω σε θέματα φιλοσοφίας της Παιδείας και εκπαιδευτικής πράξης. Η όλη διερεύνηση και κριτική άφορμάται από βασικές πλατωνικές θέσεις σχετικά με την ουσία των παιδευτικών σχέσεων, τη μεθοδολογία και τη σκοποθεσία της παιδείας. Επικουρικά προβάλλονται και όρισμένες τάσεις της νεώτερης και σύγχρονης παιδαγωγικής επιστήμης —μέ επίκεντρο τό έρβαρτιανό σύστημα— για νά φωτιστεί καλύτερα τό πρόβλημα της διδακτικής μεθόδου. Ο συγγραφέας ως σημαίνων εκπαιδευτικός και τέως Ε.Μ.Ε. μέ πείρα στά έλληνικά εκπαιδευτικά πράγματα, επιθυμεί μέ τό βιβλίο αυτό νά συμβάλει επίσης στην έπισημανση και, κατά τό δυνατόν, έξάλειψη των σημαντικότερων, κατά τή γνώμη του, προβλημάτων του χώρου αυτού.

Ως τό σημαντικότερο από τά προβλήματα αυτά κρίνεται ή έλλειψη μιās ένιαίας φιλοσοφίας για τήν έλληνική παιδεία πού νά βασίζεται σ' ένα *minimum* συμφωνίας σχετικά μέ τό ποιά είναι ή παράδοσή μας, αρχαιοελληνική και χριστιανική. Έναυσμα για τό γενικό αυτό προβληματισμό, πού είναι τό θέμα του τελευταίου και περισσότερο προσωπικού μέρους του βιβλίου, αποτέλεσε ή σύγχυση πού διαπίστωσε ο συγγραφέας από αρμόδιους φορείς σχετικά μέ τό πώς και τό τί μπορούν νά διδάξουν τά παιδιά του Γυμνασίου τά φιλοσοφικά κείμενα. Για όλα αυτά γίνονται επώνυμες και λεπτομερείς αναφορές στό Α' Μέρος του βιβλίου πού αποτελεί προσπάθεια έννοιολογικής χαρτογράφησης των όρων πού καθορίζουν τό πλαίσιο αναφοράς κάθε παιδαγωγικού συστήματος ή φιλοσοφικής θεώρησης της παιδείας (π.χ. παιδεία, εκπαίδευση, άγωγή, διδασκαλία, μέθοδοι, σκοποί κ.λπ.). Είναι μάλιστα εμφανής ή πρόθεση έξαντλητικής τεκμηρίωσης των απόψεων πού προβάλλονται, σ' όλα τά μέρη του βιβλίου, ιδιαίτερα όμως στο Β' Μέρος πού έχει τίτλο «Πλατωνικό και Έρβαρτιανό σύστημα». Τό γεγονός αυτό εξηγείται και από τό ότι τό βιβλίο αυτό, εκτός των άλλων, αποτελεί άπάντηση στη δυσμενή κρίση πού υπέστη ο συγγραφέας, για τίς απόψεις του στό παραπάνω θέμα, από τό αρμόδιο Συμβούλιο Έπιλογής πού εξέτασε τήν ύποψηφιότητά του για τή θέση του Σχολικού συμβούλου κατά τήν πρώτη εφαρμογή του Νόμου 1304/1982. Ο ίδιος αποδίδει τήν απόρριψή του σε πολιτικές σκοπιμότητες καθώς και σε έπιστημονική άγνοια, τήν όποία επιδιώκει νά αποκαλύψει χάριν της αλήθειας.

Στό Β' Μέρος του βιβλίου (σ. 77-145) γίνεται μία σύγκριση των πλατωνικών αντίληψεων για τήν παιδεία και της θεωρίας του έρβαρτιανού συστήματος, μέ σκοπό τήν κατάδειξη ότι άφενός τό έρβαρτιανό σύστημα τυγχάνει λογικής, ψυχολογικής και με-

ταφυσικής θεμελίωσης και δέν είναι ένα σύνολο εμπειρικών διδακτικών κανόνων και ότι αφετέρου αυτή ή άνωτερότητα τών δύο συστημάτων εξηγεί τήν επίδραση πού είχαν και έχουν στην έλληνική εκπαίδευση και όχι μόνο σ' αυτήν (σ. 135).

Συγκεκριμένα μπορούμε νά επισημάνουμε τά εξής:

α) "Οτι προβάλλεται ή ύπεροχή τής πλατωνικής φιλοσοφίας σέ όλα τά επίπεδα έναντι του έρβαρτιανού συστήματος πού άπλώς διασαφηνίζει τήν «πορεία» τής διδασκαλίας και ύποδεικνύει συγκεκριμένα παιδαγωγικά μέσα πού καθιστούν άποτελεσματικότερη τή διδασκαλία για ένα μεγαλύτερο ποσοστό μαθητών.

β) Στίς όμοιότητες τών συστημάτων καταλογίζονται: ότι είναι λογοκρατικά τόσο στή γνωσιολογία όσο και στην ήθική τους, ότι αναγνωρίζουν τήν αξία τής μεθόδου και ότι θεσπίζουν συγκεκριμένα παιδευτικά ιδεώδη. Οί διαφορές όμως πού παρουσιάζουν είναι, κατά τή γνώμη μας, ουσιώδεις, άκόμα και στό επίπεδο τής διδακτικής πράξης. Λ.χ. ή παιδαγωγική ψυχολογία του Έρβάρτου είναι συνειρμική, πού σημαίνει ότι δίνει άποφασιστική σημασία στό ρόλο τών παραστάσεων, όχι μόνο για τή μάθηση, αλλά και για τή διαμόρφωση τών συναισθημάτων και τής βούλησης. Μιά τέτοια ψυχολογία είναι μηχανιστική και προεκτείνεται και στίς ήθικές αντίληψεις του Έρβάρτου όταν ισχυρίζεται ότι «έλευθερία βούλησης σημαίνει έξασφαλισμένη επικράτηση τών πιο ισχυρών παραστάσεων και τών επιδράσεων πάνω στην βούληση». Κάτι τέτοιο είναι άσυμβίβαστο βέβαια προς τήν πλατωνική αντίληψη και συνιστά μία ψυχολογίζουσα παιδαγωγική και ήθική. Η πρωταρχικότητα τών παραστάσεων για τήν πρόοδο τής μάθησης αντιτίθεται προς τήν αυτενέργεια του νοϋ, καθώς ή τελευταία νοείται ως μία μηχανιστική διαδικασία πού ενεργοποιείται μόνο έξωτερικά. Η ίδια έσφαλμένη αντίληψη εφαρμοζόμενη στην ήθική άποβαίνει και επικίνδυνη. Επιπλέον, όσον άφορā τή μαθησιακή διαδικασία οί έρβαρτιανές αντίληψεις ενισχύουν ένα διδακτικό ύλισμό, έναντι τής καθαρως είδολογικής μόρφωσης πού ένθαρρύνει ή πλατωνική μεθοδολογία, αλλά και σύγχρονες τάσεις.

Τό έρώτημα πού μένει άναπάντητο στό μέρος αυτό είναι πώς θά μπορούσε νά επιτευχθεί μία σύνθεση πλατωνικών και έρβαρτιανών αρχών και μεθόδων προκειμένου για τή διδασκαλία τών φιλοσοφικών κειμένων ή καλύτερα μέ ποιο κριτήριο επιλέχτηκε ειδικά ή έρβαρτιανή μέθοδος για τό μάθημα αυτό; Χωρίς νά επιδιώκεται ή εκμαίευση άρνητικής άπάντησης, επισημαίνεται άπλως πέρα από τά θεωρητικά, ή έλλειψη συγκεκριμένων παραδειγμάτων από τή διδακτική πράξη.

Στά δύο τελευταία μέρη (Β' Μέρος: «Αδρομερής διαχρονική θεώρηση τής άνθρωποθεωρίας» σ. 147-255, Γ' Μέρος: «Πρός αναζήτηση μιās άνθρωποθεωρίας έναρμονισμένης και προς τή φύση του ανθρώπου και προς τήν παράδοσή μας» σ. 259-281) γίνεται μία στροφή προς αναζήτηση τών πηγών από τίς όποιες άντλεί ή έλληνική παιδεία τά άνθρωπολογικά της πρότυπα: τήν έλληνική φιλοσοφική άνθρωπολογία και τή χριστιανική (όρθόδοξη) θεολογική αντίληψη. Από τό corpus τής αρχαίας έλληνικής άνθρωπολογίας επιλέγονται ό Ηράκλειτος, ό Πλάτων και ό Αριστοτέλης, ένω από τήν πλευρά τών Πατέρων τής εκκλησίας οί αναφορές είναι λιγότερο συγκεκριμένες και προέρχονται τόσο από τόν Απ. Παύλο, όσο και από άλλους πατέρες έγγύτερους προς τήν έλληνική φιλοσοφία. Γενικά ή διάρθρωση του κεφαλαίου αυτού ακολουθεί τήν ιστορική σκοπιά εξέτασης του θέματος. Επιχειρούνται ώστόσο θεματικές συσχετίσεις π.χ. μεταξύ αντίληψεων τής πλατωνικής άνθρωπολογίας και μεταφυσικής προς αντίστοιχες χριστιανικές, *mutatis mutandis*.

Στο φαινόμενο έπίσης τής μετεξέλιξης όρισμένων αρχαιοελληνικών έννοιών όπως

π.χ. «άνθρωπος», «υπόστασις», «ουσία», «ὄν» στις θεολογικές «εἰκόνα Θεοῦ», καί «πρόσωπο», ὁ συγγραφέας δέν βλέπει παρά ἐπιφανειακές συγκρούσεις τῆς φιλοσοφικῆς καί θεολογικῆς γλώσσας. Κατά τήν ἄποψή του οἱ διαφορές γίνονται ἐμφανέστερες στήν ἠθική καί κοινωνική θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου. Ἄκόμη καί ἡ ἔννοια «πρόσωπο» ἢ «προσωπικότητα» πρέπει νά κατανοηθοῦν μᾶλλον στό κοινωνικο-πολιτικό ἐπίπεδο — σέ ἀντιδιαστολή πρός τήν ἔννοια τοῦ ἀτόμου— παρά στό ὄντολογικό. Στό κεφάλαιο αὐτό γίνονται ἐπιλεκτικές ἀναφορές στή νεώτερη καί σύγχρονη ἀνθρωπολογία τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν καί κοινωνιολογικῶν συστημάτων.

Στό Δ' Μέρος ἀρθρώνεται ὁ καθαρά προσωπικός λόγος τοῦ συγγραφέα πάνω στό πρόβλημα πρός ποιά ἀνθρωποθεωρία πρέπει νά γύρει ἡ νέα ἐλληνική παιδεία καί νά ἐφαρμοστεῖ στήν ἐκπαίδευση. Ἡ ἀνθρωποθεωρία πού προτείνεται εἶναι συνδυαστική, δηλ. ἡ ἐλληνοχριστιανική. Ἡ δυσκολία ὅμως γιά νά συγκροτηθεῖ ἕνα τέτοιο σύστημα ἐννοιῶν καί πρακτικῶν εἶναι πραγματική καί ὁ συγγραφέας δέν παραβλέπει νά ἀναγνωρίσει ὅτι αὐτό ὀφείλεται στά ἀντινομικά χαρακτηριστικά τῆς νεοελληνικῆς ψυχοσύνθεσης καί ἐπομένως καί τῆς παιδείας της. Κατ' αὐτόν ὅμως ἡ ὑπαρξη ἀντινομιῶν ὑπόκειται σέ διπλή ἑρμηνεία: εἴτε στό φαινόμενο μιᾶς διαλεκτικῆς σύνθεσης χριστιανισμοῦ καί ἐλληνισμοῦ εἴτε πάλι στό φαινόμενο τῆς μή ὀργανικῆς ἀφομοίωσης τοῦ «ἐλληνικοῦ» ἀπό τό «χριστιανικό». Ὁ συγγραφέας φαίνεται νά τάσσεται ὑπέρ τῆς πρώτης ἑρμηνείας γιά τούς ἐξῆς λόγους: 1) γιατί ἡ δημιουργική σύνθεση ἐτερόνυμων στοιχείων ταυτίζεται πάντοτε μέ διαλεκτική κι ὄχι μέ ἀφομοίωση, 2) γιατί ἡ διαλεκτικότητα εἶναι πρωταρχικό γνώρισμα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καί 3) γιατί ἡ συναίρεση ἐλληνικοῦ καί χριστιανικοῦ πνεύματος σέ πολλούς τομεῖς (καί στήν ἐκπαίδευση) εἶναι ἀκόμη αἶτημα καί ὄχι πραγματικότητα, συνεπῶς δέ μπορεῖ νά ἐπικαλεστεῖ κάποιος τήν ἀποτυχημένη ἐφαρμογή της. Γενικά τίθενται κάποιες σταθερές πού πρέπει νά διαθέτει μιᾶ προτεινόμενη ἐνιαία ἀνθρωποθεωρία στό πλαίσιο μιᾶς «ἐλληνοχριστιανικῆς» παιδείας καί ἐκπαίδευσης. Αὐτές εἶναι: ἡ προαγωγή τῆς ἀτομικότητας, ἡ σφυρηλάτηση κοινωνικῆς καί πολιτικῆς συνείδησης καί ἡ ἱκανοποίηση τῶν βαθύτερων πνευματικῶν (π.χ. θρησκευτικῶν) αἰτημάτων τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Στόν ἐπίλογο διατυπώνεται ἡ ἄποψη ὅτι μόνο ἡ Ἑλλάδα μπορεῖ «νά ἐνσαρκώσει καί νά ἐρμηνεύσει τό πολιτιστικό ἰδεῶδες τῆς Ἑνωμένης Εὐρώπης», μέ τά πνευματικά ἐργαλεῖα τῆς ἐλληνικῆς καί ὀρθόδοξης διανόησης. Αὐτό ὅμως θά πραγματοποιηθεῖ, ἐάν οἱ Νεοέλληνες ἀποκτήσουν συνείδηση τῆς ἐθνικῆς τους ταυτότητας καί πολιτιστικῆς κληρονομιάς.

Τό βιβλίο αὐτό, ἐνημερωμένο καθῶς εἶναι, θά ἦταν χρήσιμο νά διαβαστεῖ ἀπό ἐκπαιδευτικούς, ὑπευθύνους τῶν ἐκπαιδευτικῶν φορέων, ἀπό φοιτητές καί γενικά ἀπό ὅσους ἐνδιαφέρονται γιά τό μέλλον τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καί ἐκπαίδευσης.

ΧΡΥΣΗ ΜΑΝΩΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑ

Δ. Λαμπρέλλη, *Το παίγνιο του κόσμου και η προβληματική μιας μεταφυσικής κατεύθυνσης του στοχασμού*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1990, σελ. 160.

Ἡ σύγκλιση τῆς ηρακλείτειας καί τῆς νιτσεικῆς σκέψης σχετικά μέ τήν ἀντιμετώ-